

The Monadology

∞ Infinite Monad Theory by philosopher
Gottfried Wilhelm Leibniz.

Sisukord

1. Sissejuhatus

2. Monadoloogia

§ 1 Monadi Määratlemine: Lihtne Olemus

§ 2 Reaalsuse Alus: Miks Lihtsad Olemused Peavad Olemas Olema

§ 3 Looduse Tõesed Jagumatud Aatomid

§ 4 Igavikus Looduse Kaudu: Monadid Ei Või Kaduda

§ 5 Igavikus Alguse Kaudu: Monade Ei Või Looduslikult Tekkida

§ 6 Jumaliku Loomise ja Hävitamise Vajalikkus

§ 7 Akendeta Monad: Tõelist Välist Mõju Ei Ole

§ 8 Miks Monadid Peavad Omadustega Olema Muutuse Selgitamiseks

§ 9 Identsuse Põhimõtte Eraldatavate Asjade Kohta

§ 10 Kõigi Loodud Olendite Sisemine Muutlikkus

§ 11 Kõigi Looduslike Muutuste Sisemine Allikas

§ 12 Muutuse Printsibi ja Selle Konkreetsuse Vajalikkus

§ 13 Paljus Ühtsuses: Kuidas Lihtne Olend Võib Muutuda

§ 14 Taju (Teadvustamata) Sissejuhatus ja Eristamine Teadlikkusest

§ 15 Tahte: Sisemine Jõud, Mis Ajendab Muutust

§ 16 Tõestus Paljusest Lihtsas: Kui Isegi Vaim on Lihtne

§ 17 Materialismi Lükatus: Tajumine Pole Mehaaniline

§ 18 Entelhehia: Monaadide Sisemine Täiuslikkus ja Piisavus

§ 19 Vaimu Astmed: Alates Paljadest Monaadidest Teadlike Vaimudeni

§ 20 Ajutine Teadvusetus

§ 21 "Väikeste Tajumiste" Pidev Reaalsus

§ 22 Oleku Pidevuse Seadus

§ 23 Teadvustamata Tajumiste Tõestus Teadvusest

§ 24 Paljade Monaadide Seisund: Pidev Uimasus

§ 25 Kuidas Organid Loomadel Eristavat Tajumist Loovad

§ 26 Kogemuslik Arutlemine: Kuidas Mälu Imiteerib Mõistust

§ 27 Võimsa Kujutlusvõime Allikas

§ 28 Inimesed Kogemuslikena Enamikus Tegudes

§ 29 Rea eristav tunnus: vajalikud tõesed

§ 30 Kuidas refleksiivsed aktid viivad Jumala ja metafüüsika tundmiseni

- § 31 Esimene suur printsiip: vasturääkivuse printsiip
- § 32 Teine suur printsiip: piisava põhjuse printsiip
- § 33 Kaht tõe valdkonda: vajalik vs juhuslik
- § 34 Vajalike tõdede analüütiline mudel
- § 35 Analüüsi alus: lihtsad ideed ja identsed tõesed
- § 36 Piisava põhjuse printsiibi rakendamine juhuslikele faktidele
- § 37 Juhuslike põhjuste lõputu regress
- § 38 Vajaliku olevuse vajadus ülimal põhjusena
- § 39 Jumala ühtsuse ja piisavuse järelalus
- § 40 Vajaliku olevuse omadused: piiramatu ja kõik-reaalne
- § 41 Jumala absoluutse ja lõpmatu täiuslikkuse määratlus
- § 42 Ebatäiuslikkuse algupära piiratud olevustes
- § 43 Jumal kui Kõigi Võimalikkuste ja Olemuse Alus
- § 44 Miks Võimalikkus Nõuab Olemasolevat Vajalikku Olevust
- § 45 Jumala A Priori (Ontoloogiline) ja A Posteriori (Kosmoloogiline) Tõestus
- § 46 Jumala Intellekt vs Tahe: Vajalike Tõdede Mitte-Suvaline Loomus
- § 47 Monaadide Pidev Voolamine Jumalast
- § 48 Jumala Kolmikstruktuur ja Selle Peegeldus Monaadides
- § 49 Toime Selge Tajumisena, Kannatus Segasena Tajumisena
- § 50 Olevuse Täiuslikkuse ja Tegevuse Mõõt
- § 51 Inter-Monaadilise Mõju Loomus: Ideaalne ja Jumala Kaudu Vahendatud
- § 52 Toime ja Kannatuse Suhtelisus
- § 53 Vajadus Piisava Põhjuse Järele Ühe Võimaliku Maailma Valimiseks
- § 54 Valiku Kriteeriumid: Täiuslikkuse Astmed
- § 55 Parima Maailma Aktualiseerimine Jumaliku Tarkuse, Heaususe ja Väe Kaudu
- § 56 Universaalne Vastastikune Väljendus: Iga Monaad Peegeldab Kogu Universumit
- § 57 Perspektivism: Sama Universumi Erinevad Kujud
- § 58 Optimeerimisvalem: Maksimaalne Mitmekesisus, Maksimaalne Kord
- § 59 Suur Hüpotees, mis Suurendab Jumala Au
- § 60 Kuidas Monaad Esindab Tervet Universumit Oma Piiratud Vaatepunktist
- § 61 Väljenduse Füüsiline Alus: Kõigi Asjade Vastastikune Seos
- § 62 Keha kui Vaimu Väljenduse Vahendaja
- § 63 Vaimu ja Orgaanilise Keha Ühendus Moodustab Elava Olendi
- § 64 Looduslike Masinate Lõpmatu Keerukus vs. Kunstlike Masinate
- § 65 Aine Tegelik Lõpmatu Jaotus
- § 66 Maailm Sees: Iga Materia Osa on Elu Täius

- § 67 Elu Lõpmatu Kordumine: Maailmad Maailmades
- § 68 Elu on Labiline, Isegi Näiliselt "Elututes" Ainetes
- § 69 Kaose ja Steriilsuse Illusioon
- § 70 Elusolendite Hierarhia: Valitsevad ja Alamsed Monaadid
- § 71 Kindla materia vastu: Keha on pidevas voos
- § 72 Metamorfoos, Mitte Hingede Ümberasumist (Metempsühhoosi)
- § 73 Pole Tõelist Tekkimist ega Surma, Ainult Muundumine
- § 74 Prefiguratsioon: Loom on Juba Seemnes Olemas
- § 75 Spermaatilised Loomad ja Vähesed "Väljavalitud"
- § 76 Iga Loomu Loomulik Igavus
- § 77 Hinge ja Loomu Iseenda Hävimatus
- § 78 Vastus Vaim-Keha Probleemile: Eelnevalt Seatud Harmoonia
- § 79 Efektiivsete ja Lõplike Põhjuste Kuningriikide Harmoonia
- § 80 Descartes'i Vea Parandamine Hinge-Keha Koostoimel
- § 81 Etteantud Harmoonia Kokkuvõte
- § 82 Mõistuslike Hingede Eriline Loomine
- § 83 Vaimud kui Jumala Kujud, Võimelised Teadmise ja Loomisega
- § 84 Jumala Suhe Vaimudega: Vürst ja Isa
- § 85 Kõrgpunkt: Jumala Linn
- § 86 Moraalne Maailm kui Jumala Ülim Meistriteos
- § 87 Kõrgem Harmoonia: Looduse ja Armu vahel
- § 88 Looduslikud Sündmused Teenivad Moraalseid Eesmärke
- § 89 Universumi Mehaaniline Õiglus
- § 90 Jumalik Ettenägelikkus ja Parima Võimaliku Maailma Täitumine

Trükitud 22. november 2025

<https://ee.cosmicphilosophy.org/books/leibniz-monadology/>

Sissejuhatus

Monadoloogia (1714) Gottfried Wilhelm Leibnizi poolt

1 1714. aastal pakkus saksa filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz välja teooria ∞ lõpututest monaadidest. Monadoloogia (prantsuse keeles: La Monadologie) on üks Leibnizi tuntumaid teoseid tema hilisemas filosoofias. See on lühike tekst, mis esitab umbes 90 lõigus lihtsate substantside ehk ∞ lõputute monaadide metafüüsikat.

Oma viimase viibimise ajal Viinis aastatel 1712 kuni september 1714 kirjutas Leibniz prantsuse keeles kaks lühiteksti, mis olid mõeldud tema filosoofia lühikesteks tutvustusteks. Pärast tema surma ilmus prantsuse keeles Madalmaades "*Principes de la nature et de la grâce fondés en raison*", mis oli mõeldud Savoy printsi Eugenile. Filosoof Christian Wolff ja tema kaastöölised avaldasid tõlked saksa ja ladina keelde teisest tekstist, mis hakkas tuntuma kui "*Monadoloogia*".

Raamatu väljaanne CosmicPhilosophy.org tõlgiti 42 keelde algse prantsuskeelse teksti põhjal, kasutades 2024/2025. aasta uusimaid AI-tehnoloogiaid. Uute saksa- ja ingliskeelsete tõlgete kvaliteet võib võistelda 1720. aasta originaaltõlgetega. Paljude keelte jaoks on see väljaanne maailma esimene.

PEATÜKK 2.

Monadologia

Autor Gottfried Wilhelm Leibniz, 1714

Principia philosophiæ seu theses in gratiam principis Eu-genii conscriptæ

§ 1

Monad, millest me siin räägime, ei ole midagi muud kui üks lihtne olemus, mis kuulub ühenditesse; lihtne, see tähendab ilma osadeta (*Théod.*, § 10⁴).

§ 2

Ja peab olema lihtsaid olemusi, kuna on olemas ühendeid; sest ühend ei ole midagi muud kui kogu või *aggregatum* lihtsatest.

§ 3

Kuhu aga ei kuulu osi, seal ei ole ei ulatusust, ega kuju, ega võimalikku jagatavust. Ja need Monadid on Looduse tõelised Aatomid, lühidalt öeldes, asjade elemendid.

§ 4

Samuti pole ka lagunemist karta, ega ole võimalikku viisi, kuidas lihtne olemus võiks looduslikult kaduda (§ 89).

§ 5

Samal põhjusel pole mingit loomulikku viisi, kuidas lihtne olemus võiks alguse saada, kuna seda ei saa moodustada koostise kaudu.

§ 6

Seega võib öelda, et Monadid ei saa algust ega lõppu saada muidu kui korraga, see tähendab, nad ei saa algust saada muidu kui loomise kaudu ja lõppu hävitusega; samas kui ühend algab või lõppeb osade kaupa.

§ 7

Samuti ei ole võimalik seletada, kuidas mingi teine olend võiks Monadi sisemuses muutuda ega muudetud saada; kuna selles ei saa midagi ümber paigutada ega mõelda mingit sisemist liikumist, mida saaks seal ergastada, suunata, suurendada või vähendada; nagu see on võimalik ühendites, kus osade vahel toimuvad muutused. Monadidel pole aknaid, mille kaudu midagi saaks sisse või välja minna. Aktsidentsid ei saa lahti ega liikuda substantsidest välja, nagu skolastikute tundlikud liigid seda tegid. Seega ei saa substants ega aktsidents Monadisse väljast siseneda.

§ 8

Siiski peavad Monadid omama teatud omadusi, muidu ei oleks nad isegi olevused. Ja kui lihtsad substantsid ei erineks omaduste poolest, poleks võimalik asjades muutust märgata; sest see, mis on ühendis, saab tulla ainult lihtsatest koostisosadest; ja omadusteta Monadid oleksid üksteisest eristamatud, kuna nad ei erine ka koguses: ning seetõttu, kui eeldada täitust, saaks iga koht liikumisel ainult selle ekvivalendi, mis tal oli, ja üks seisund oleks *eraldumatu* teisest.

§ 9

Iga Monad peab isegi olema teistest erinev. Sest looduses ei ole kunagi kaht olendit, kes oleksid üksteisega täiesti ühesugused ja kus ei oleks võimalik leida sisemist erinevust või siselistel põhjustel rajanevat eristust.

§ 10

Eeldan samuti, et iga loodud olend on muutuse all, seega ka loodud Monad, ja et see muutus on igas pidev.

§ 11

Eelnevast järeldub, et Monadide looduslikud muutused pärinevad *sisemisest printsiibist*, kuna välised põhjused ei saa nende sisemusse mõjuda (§ 396, § 900).

§ 12

Kuid peale muutuse printsiibi peab olema ka *muutuva detail*, mis omamoodi määrab lihtsate olemuste eripära ja mitmekesisuse.

§ 13

See detail peab hõlmama paljust ühtsuses ehk lihtsuses. Sest kõik looduslikud muutused toimuvad astmeliselt, midagi muutub ja midagi jääb samaks; seetõttu peab lihtsas olemuses olema paljus afektsioone ja suhteid, kuigi seal pole osi.

§ 14

Ajutine seisund, mis hõlmab ja esindab paljust ühtsuses või lihtsas olemuses, ei ole midagi muud kui see, mida nimetatakse *Tajuks*, mida tuleb eristada eneseteadvusest või teadlikkusest, nagu edasi ilmneb. Ja selles on kartesiaanlased tõsiselt eksinud, lugedes tühjaks tajusid, millest me ei ole teadlikud. See on ka põhjus, miks nad arvasid, et ainult vaimud on Monadid ja et loomadel pole hingi ega muid Entelehhiaid; ning et nad segasid rahvaga pika uimasuse täpse surmaga, mis omakorda viis neid skolastilisele eelarvamusele täielikult eraldatud hingede kohta ja kinnitas ekslikult mõtlejaid arvamuses hingede surelikkuse kohta.

§ 15

Sisemise printsiibi tegevus, mis põhjustab muutuse või ülemineku ühelt tajult teisele, võib nimetada *Ihalduseks*: tõsi, ihalus ei pruugi alati täielikult jõuda soovitud tajuni, kuid ta saavutab sellest alati midagi ja jõuab uute tajudeni.

§ 16

Me kogeme ise paljusust lihtsas substantsis, kui avastame, et isegi kõige väiksem teadvustatud mõte hõlmab objekti mitmekesisust. Seega kõik, kes tunnistavad, et vaim on lihtne substant, peavad tunnistama seda paljusust Monaadis; ja härra Bayle ei oleks pidanud selles raskust nägema, nagu ta seda tegi oma sõnaraamatu artiklis *Rorarius*.

§ 17

Peale selle on sunnitud tunnistama, et Tajumine ja sõltuv sellest, on *mehaaniliste põhjustega seletamatu*, see tähendab kujundite ja liikumiste kaudu. Ja kui kujutleda Masinat, mille struktuur paneb mõtlema, tundma, tajuma; võib seda ette kujutada suurendatuna, säilitades samad proportsioonid, nii et sinna saab sisse minna nagu veski. Ja sellisel juhul ei leia selle seest vaadates muud kui osi, mis üksteist tõukavad, kuid mitte midagi, mis seletaks tajumist. Seega tuleb seda otsida lihtsas substantsis, mitte agregaadis ega masinas. Ka on lihtsas substantsis leitav vaid see, nimelt tajumised ja nende muutused. Ka ainult selles võivad seisneda kõik lihtsate substantside sisemised tegevused (Eessõna ***, 2 b⁵).

§ 18

Kõikidele lihtsatele substantsidele või loodud Monaadidele võiks anda nimeks Entelhehiad, sest neil on endas teatud täiuslikkus (*échousi to entelés*), neil on piisavus (*autarkeia*), mis muudab nad oma sisemiste tegevuste allikateks ja justkui kehatuteks automaatideks (§ 87).

§ 19

Kui me tahame nimetada Vaimuks kõike, millel on *tajumised ja ihad* üldises tähenduses, nagu ma just seletasin; võiks kõiki lihtsaid substantse või loodud Monaade nimetada Vaimudeks; kuid kuna tunne on midagi enam kui lihtsalt tajumine, nõustun ma, et üldnimetused Monaadid ja entelhehiad piisavad lihtsatele substantsidele, millel on vaid see; ja et nimetada *Vaimudeks* vaid neid, kelle tajumine on selgem ja kaasneb mäluga.

§ 20

Sest me kogeme ise endas seisundit, kus me ei mäleta midagi ja meil pole selgeid tajumisi; nagu kui me minestame või oleme sügavas unes ilma unenäodeta. Selles seisundis ei erine vaim märgatavalt lihtsast Monaadist; kuid kuna see seisund pole püsiv ja vaim sellest väljub, on ta midagi enam (§ 64).

§ 21

Sellest ei järeldu aga, et lihtne substants oleks ilma igasuguse tajumiseta. See ei ole võimalik isegi ülalmainitud põhjustel; sest ta ei saa hävida, ega ka eksisteerida ilma mingi aistinguta, mis pole midagi muud kui tema tajumine: kuid kui on suur hulk väikseid tajumisi, milles pole midagi eristatavat, satume uimasusse; nagu kui keerled pidevalt ühes suunas mitu korda järjest, tekib pearinglus, mis võib põhjustada teadvusekaotuse ega võimalda meil midagi eristada. Ja surm võib viia loomi selle seisundisse ajutiselt.

§ 22

Ja kuna iga lihtsa substantsi praegune olek on loomulikult tema eelmise oleku jätk, nii et olevik on selles tulevikuga rase (§ 360);

§ 23

Seega, kuna uimasusest ärgates *teadvustame* oma tajumisi, peame neid olema kohe enne kogenud, kuigi me neid ei teadnud; sest tajumine ei saa tekkida loomulikult muust kui teisest tajumisest, nagu liikumine ei saa tekkida loomulikult muust kui teisest liikumisest (§ 401-403).

§ 24

Sellest näeme, et kui meil poleks meie tajumistes midagi eristatavat ja justkui kõrget, peenemat, oleksime alati uimas. Ja see on paljude Monaadide seisund.

§ 25

Samuti näeme, et Loodus on andnud loomadele kõrgeid tajumisi, hoolitsedes nende eest, varustades neid organitega, mis koguvad mitmeid valguskiiri või õhuvõnkumisi, et need oleksid oma ühtsuse tõttu tõhusamad. Midagi sarnast on lõhna, maitse ja kompimisega, ja võib-olla paljude teiste meile tundmatute meeltega. Ja ma seletan varsti, kuidas see, mis vaimus toimub, kajastab seda, mis organites toimub.

§ 26

Mälu pakub vaimudele omamoodi *järjepidevust*, mis imiteerib mõistust, kuid tuleb sellest eristada. Nimelt me näeme, et loomadel, kellel on tajumine millestki, mis neid tabab ja millest neil on olnud sarnane tajumine varem, tekib oma mälu kujutluse kaudu ootus sellele, mis oli selle eelmise tajumisega seotud, ja nad kalduvad samasugustele tunnetele nagu neil siis oli. Näiteks: kui koeradele näidatakse keppi, mäletavad nad valu, mida see neile põhjustas, ning uluvad ja põgenevad (Eelal. ⁶, § 65).

§ 27

Ja võimsa kujutlusvõime, mis neid tabab ja liigutab, tuleb kas eelmiste tajumiste ulatusest või paljususest. Sest sageli tekitab tugev mulje korruga sama efekti nagu pikk *harjumus* või paljud korratud keskmised tajumised.

§ 28

Inimesed käituvad nagu loomad, kui nende tajumuste järgnevus toimub vaid mälu põhimõttel; sarnanedes empiirilistele arstidele, kellel on lihtsalt praktika ilma teooriata; ja me oleme empiirikud vaid kolmveerandil oma tegudest. Näiteks kui oodatakse, et homme on päev, käitutakse empiiriliselt, sest nii on see senini alati olnud. Ainult astronoom otsustab selle üle mõistusega.

§ 29

Kuid vajalike ja igaveste tõdede tundmine on see, mis eristab meid lihtsatest loomadest ja annab meile *Mõistuse* ning teadused; tõstes meid eneseteadmise ja Jumala tundmise juurde. Ja seda nimetatakse meis mõistuslikuks hingeaks ehk *Vaimuks*.

§ 30

Samuti tõstetakse meid vajalike tõdede tundmise ja nende abstraktsioonide kaudu refleksiivsete aktideni, mis panevad meid mõtlema sellele, mida nimetatakse minaks, ja kaaluma, mis meis asub: ja nii mõeldes endast, mõtleme Olemasolule, Substantsile, lihtsale ja liitunud, materiaalsele ja Jumalale endale; mõistes, et see, mis meis on piiratud, on temas piiritu. Ja need refleksiivsed aktid pakuvad peamisi objekte meie arutlustele (*Théod.*, Eessõna *, 4, a⁷).

§ 31

Sellest ei järeldu, et lihtne substants oleks ilma igasuguse tajuta. Meie arutlused põhinevad *kahel suurel printsiibil*: vasturääkivusel, mille kohaselt me peame *vääraseks* seda, mis seda sisaldab, ja tõeseks selle vastandit või vasturääkivat valet (§ 44, § 196).

§ 32

Ja *piisava põhjuse* printsiip, mille kohaselt me arvestame, et ükski fakt ei saa olla tõene ega eksisteeriv, ükski väide ei saa olla tõene, ilma et oleks piisav põhjus, miks see on nii, mitte teisiti. Kuigi need põhjused enamasti ei saa meile olla teada (§ 44, § 196).

§ 33

On ka kaht liiki *tõdesid*: *Arutluse* tõed ja *Fakti* tõed. Arutluse tõed on vajalikud ja nende vastand on võimatu, fakti tõed on juhuslikud ja nende vastand on võimalik. Kui tõde on vajalik, võib selle põhjuse leida analüüsi teel, lahutades selle lihtsamateks ideedeks ja tõdedeks, kuni jõuame algseteni (§ 170, 174, 189, § 280-282, § 367. Abrégé object. 3).

§ 34

Nii matemaatikute juures taandatakse *teoreetilised teoreemid* ja praktilised reeglid analüüsi teel *Definitsioonideks, Aksiomideks ja Postulaatideks*.

§ 35

Lõpuks on olemas *lihtsad ideed*, mida ei saa defineerida; samuti aksiomid ja postulaadid ehk lühidalt *primaarsed printsiibid*, mida ei saa tõestada ega vaja seda; ja need on *identsed väited*, mille vastand sisaldab selget vasturääkivust (§ 36, 37, 44, 45, 49, 52, 121-122, 337, 340-344).

§ 36

Kuid *piisav põhjus* peab leiduma ka *juhuslikes või faktilistes tões*, st looduse olevuste universumis levivate asjade järgnevuses; kus lahutus üksikpõhjusteks võib minna lõpmatult detailseks, looduse asjade tohutu mitmekesisuse ja kehade lõpmatu jagatavuse tõttu. Minu praeguse kirjutamise põhjustegurisse kuulub lõpmatu arv kujundeid ja liikumisi – nii praeguseid kui minevaid; ja minu hinge lõpmatu arv väikseid kalduvusi ja seisundeid – nii praeguseid kui minevaid – kuulub lõpppõhjusesse.

§ 37

Ja kuna kogu see *detail* hõlmab vaid teisi varasemaid juhuslikke või detailsemaid elemente, millest igaüks vajab omakorda sarnast analüüsi, ei jõua me kaugemale: viimane või piisav põhjus peab asuma väljaspool selle juhusliku detaili rea või *ahelat*, ükskõik kui lõpmatu see ka poleks.

§ 38

Ja nii peab asjade ülim põhjus asuma vajalikus substantsis, milles muutuste detail on vaid eminentsest, nagu allikas: ja seda me nimetame Jumalaks (§ 7).

§ 39

Kuna see substantis on kogu selle üksteisega seotud detaili piisav põhjus: *on vaid üks Jumal ja see Jumal piisab*.

§ 40

Võib ka otsustada, et see ülim substantis, mis on ainulaadne, universaalne ja vajalik, kuna temast väljaspool ei ole midagi temast sõltumatut, ja kuna ta on võimaliku olemise lihtne jätk, peab olema piiritu ja sisaldama kogu võimalikku reaalsust.

§ 41

Sellest järeldub, et Jumal on absoluutselt täiuslik; *täiuslikkus* ei ole midagi muud kui positiivse reaalsuse suurus, täpselt võetuna, jättes kõrvale piirid piiratud asjades. Ja seal, kus pole piire – see tähendab, Jumalas – on täiuslikkus absoluutselt lõpmatu (§ 22, Eessõna *, 4 a).

§ 42

Sellest järeldub ka, et loodud olevused saavad oma täiuslikkused Jumala mõju kaudu, kuid nende ebatäiuslikkused tulenevad nende enda olemusest, mis ei saa olla piiritu. Sest selles erinevad nad Jumalast. See *algne ebatäiuslikkus* loodud olevustes ilmneb kehade *loomulikus inertsuses* (§ 20, 27–30, 153, 167, 377 jne.).

§ 43

Samuti on tõsi, et Jumalas ei ole mitte ainult eksistentside allikas, vaid ka olemuste allikas, nii palju kui need on reaalsed või mis reaalsel on võimalikkuses. Seda sellepärast, et Jumala mõistus on igaveste tõdede valdkond või ideed, millest need sõltuvad, ja ilma Tema ei oleks võimalikkustes midagi reaalsel, mitte ainult mitte midagi eksisteerivat, vaid ka mitte midagi võimalikku (§ 20).

§ 44

Sest kui olemuses või võimalikkuses on reaalsus või igavetes tõdes, peab see reaalsus põhinema millegil eksisteerival ja aktuaalsel; ning järelikult Vajaliku Olevuse olemasolul, milles olemus hõlmab eksistentsi või milles piisab võimalikkusest, et olla aktuaalne (§ 184–189, 335).

§ 45

Seega on ainult Jumalal (või Vajalikul Olevusel) see privileeg, et Ta peab eksisteerima, kui Ta on võimalik. Ja kuna miski ei saa takistada selle võimalikkust, mis ei hõlma piire, eitust ja järelikult ka vastuolu, siis see üksi piisab Jumala olemasolu tundmiseks a priori. Oleme seda tõestanud ka igavete tõdede reaalsusega. Kuid oleme seda just tõestanud ka a posteriori, kuna on olemas kontingentsed olevused, mis ei saa oma viimast või piisavat põhjust leida muust kui vajalikus olemuses, millel on oma olemasolu põhjus iseeneses.

§ 46

Siiski ei tohi mõelda nagu mõned, kes on mu mõtet valesti mõistnud, et igavesed tõed, olles Jumalast sõltuvad, on suvalised ja sõltuvad Tema tahtest, nagu Descartes seda näib arvanud ja hiljem härra Poiret. See kehtib ainult kontingentsete tõdede kohta, mille põhimõte on *sobivus* või

parima valik; samas kui vajalikud tõed sõltuvad ainult Tema mõistusest ja on selle sisemine objekt (§ 180-184, 185, 335, 351, 380).

§ 47

Seega on ainult Jumal algne ühtsus või algne lihtne substants, millest kõik loodud või tuletatud Monoadid on tooted ja sünnivad nii-öelda Jumalikkuse pidevate välkumiste kaudu hetk hetkelt, piiratud olevuse vastuvõtlikkusega, mille jaoks on piiritus olemuslik (§ 382-391, 398, 395).

§ 48

Jumalas on *Vägi*, mis on kõige allikas, siis *Teadmine*, mis sisaldab ideede üksikasju, ja lõpuks *Tahe*, mis teostab muutused või tooted *parima* printsiibi järgi (§ 7,149-150). Ja see vastab sellele, mis loodud monaadides moodustab subjekti või aluse, tajumisvõime ja iha võime. Kuid Jumalas on need atribuudid absoluutselt lõpmatud või täiuslikud; ja loodud Monaadides või enteleehiatest (või *perfectihabies*, nagu Hermolaüs Barbarus seda sõna tõlkis) on need vaid jäljendused, vastavalt nende täiuslikkuse astmele (§ 87).

§ 49

Olevust öeldakse *toimivat* väljapoole, nii palju kui tal on täiuslikkust, ja *kannatavat* teisest, nii palju kui ta on ebatäiuslik. Seega omistatakse *toime* Monaadile, nii palju kui tal on selgeid tajumisi, ja *kannatus* nii palju kui tal on segaseid tajumisi (§ 32, 66, 386).

§ 50

Ja üks olevus on teisest täiuslikum, kuna temas leidub see, mis annab a priori põhjuse sellele, mis teises toimub, ja just sellepärast öeldakse, et ta toimib teisele.

§ 51

Kuid lihtsates substantsides on see vaid ideaalne mõju ühest monaadist teisele, mis saab oma toime avaldada ainult Jumala sekkumise kaudu, nii palju kui Jumala ideedes nõuab üks monaad õigustatult, et Jumal, teisi asju algusest peale korraldades, arvestaks temaga. Sest kuna loodud Monad ei saa omada füüsilist mõju teise sisemusele, saab sõltuvus olla ainult sel viisil (§ 9, 54, 65-66, 201. *Abrégé object.* 3).

§ 52

Ja just selle kaudu on olevuste vahel toimed ja kannatused vastastikused. Sest Jumal, kahte lihtsat substantsi võrreldes, leiab igast neist põhjuseid, mis kohustavad Teda teist kohandama; ja

järelikult on miski teatud vaatenurkadest *aktiivne*, teistest vaatenurkadest aga *passiivne*: *aktiivne* nii palju, kui see, mida temas selgelt tunnetatakse, annab põhjuse sellele, mis teises toimub; ja *passiivne* nii palju, kui selle, mis temas toimub, põhjus asub selles, mida selgelt tunnetatakse teises (§ 66).

§ 53

Kuna Jumala Ideedes on lõpmatu arv võimalikke maailmu ja neist saab eksisteerida vaid üks, peab olema piisav põhjus Jumala valikuks, mis määrab Tema ühele teise asemel (§ 8, 10, 44, 173, 196 jm, 225, 414-416).

§ 54

Ja seda põhjust võib leida vaid *sobivuses* või nende maailmade sisaldavates täiuslikkuse astmetes; iga võimalikul oleval on õigus nõuda eksistentsi vastavalt endas sisalduvale täiuslikkuse astmele (§ 74, 167, 350, 201, 130, 352, 345 jm, 354).

§ 55

Just see on parima olemasolu põhjuseks: tarkus annab Jumalale selle teadmise, Tema headus teeb selle valiku ja Tema vägi toob selle ellu (§ 8,7, 80, 84, 119, 204, 206, 208. Abrégé obj. 1, obj. 8).

§ 56

Kõigi loodud asjade seos või vastastikune kohandumine teineteisega teeb iga lihtsa substantsi suhted väljendavaks kõigi teiste suhtes, muutes selle seeläbi universumi elavaks igaveseks peegliks (§ 130,360).

§ 57

Nii nagu sama linna vaatlemine erinevatest külgedest näib täiesti teistsugusena ja justkui perspektiivselt paljunevat, nii on lugu ka lõpmatu hulga lihtsate substantsidega: neid on nii palju kui erinevaid universume, mis on aga vaid üheainsa universumi perspektiivid vastavalt iga Monaadi erinevale vaatepunktile.

§ 58

See ongi viis saavutada maksimaalne mitmekesisus koos suurima võimaliku korraga – ehk siis viis saavutada maksimaalne täiuslikkus (§ 120, 124, 241 jm, 214, 243, 275).

§ 59

Ainult see hüpotees (mida ma julgen väita tõestatuna) tõstab Jumala suurust õigel viisil: Härra Bayle tunnistas seda oma sõnaraamatus (artikkel *Rorarius*), kus ta esitas vastuväiteid, kahtlustades isegi, et ma annan Jumalale liiga palju, rohkem kui võimalik. Kuid ta ei suutnud tuua ühtki põhjust, miks see universaalne harmoonia – mis paneb iga substantsi täpselt väljendama kõiki teisi läbi enda suhete – peaks olema võimatu.

§ 60

Eelnevast on näha ka a priori põhjused, miks asjad ei saa minna teisiti. Sest Jumal, korrastades tervikut, arvestas iga osaga, eriti iga monaadiga, mille esindav loomus ei võimalda piirata teda vaid osa asjadest väljendama; kuigi on tõsi, et see esitus on kogu universumi detailides segi, ja selge vaid väikeses osas asju – need, mis on iga Monaadi jaoks kõige lähedasemad või kõige olulisemad. Vastasel juhul oleks iga monaad jumalus. Monaadid ei ole piiratud objekti poolt, vaid objekti tundmise muutuse poolt. Nad liiguvad kõik segaduslikult lõpmatusse, tervikusse; kuid neid piiravad ja eristavad selgete tajude astmed.

§ 61

Sellest sümboliseerivad lihtsatega ka liitained. Kuna kõik on täidetud (mis teeb kogu aine seotuks) ja kuna täidetuses avaldab iga liikumine mingit mõju kaugematele kehadele vastavalt kaugusele, mõjutatakse iga keha mitte ainult neid, kes teda puudutavad, vaid kaudselt ka neid, kes puudutavad esimesi, keda ta puudutab otseselt: sellest järeldeb, et see suhtlemine ulatub ükskõik kui kaugemale. Seega tunneb iga keha kõike, mis universumis toimub; nii et see, kes näeb kõike, võiks igäühest lugeda, mis toimub kõikjal, isegi mis on toimunud või toimub, märgates olevikus seda, mis on kaugel nii aja kui koha poolest: *sumpnoia panta* (kõik on seotud), nagu Hippokrates ütles. Kuid hing ei saa iseennast lugeda muust kui sellest, mis temas selgelt esindatud on; ta ei suuda korraga kõiki oma voltimisi lahti harutada, sest need ulatuvad lõpmatusse.

§ 62

Kuigi iga loodud monaad esindab kogu universumit, esindab ta selgemalt just talle eriliselt määratud keha, millest ta teeb entelhehia: ja kuna see keha väljendab kogu universumit läbi kogu aine seotuse täidetuses, väljendab ka hing kogu universumit, esitades seda keha, mis kuulub talle erilisel viisil (§ 400).

§ 63

Keha, mis kuulub Monaadile kui selle entelhehia või Vaim, moodustab entelhehiaga selle, mida võib nimetada *elavaks olendiks*, ja vaimuga selle, mida nimetatakse *loomaks*. Elava olendi või looma keha on alati orgaaniline; sest iga Monaad olles universumi peegel oma viisil ja universum olles korrastatud täiuslikus järjekorras, peab ka esindajas – see tähendab vaimu tajudes ja seega ka kehas – olema kord, mille järgi universum seal esindatud on (§ 403).

§ 64

Seega on iga elava olendi orgaaniline keha omamoodi jumalik masin või looduslik automaat, mis ületab lõpmatuselt kõik kunstlikud automaadid. Sest masin, mis on tehtud inimese kunstiga, ei ole masin kõigis oma osades. Näiteks: vaskratta hammasel on osad või tükid, mis ei ole meile enam midagi kunstlikku ega sisalda enam midagi masinamärgilikku selle kasutuse suhtes, milleks ratas oli mõeldud. Kuid looduse masinad, see tähendab elavad kehad, on masinad ka oma väikseimates osades kuni lõpmatuseni. See teebki erinevuse Looduse ja kunsti vahel, see tähendab Jumaliku kunsti ja meie oma vahel (§ 134, 146, 194, 483).

§ 65

Ja looduse Autor on suutnud teostada seda jumalikku ja lõpmata imelist kunsttükki seepärast, et materia iga osa pole mitte ainult lõpmatuseni jagatav, nagu vanadki tunnistasid, vaid on ka tegelikult lõputult alajaotatud – iga osa osadeks, millest igal on oma liikumine. Vastasel juhul oleks võimatu, et materia iga osa võiks väljendada kogu universumit (Prélim. [Disc. d. l. conform.], § 70. *Théod.*, §195).

§ 66

Selle kaudu näeme, et materia vähimais osades on olendite maailm, elusolendid, loomad, enteleehiaid, hingi.

§ 67

Iga materia osa võib ette kujutada kui taimeda täis aeda või kalda täis tiiki. Kuid iga taimeokas, iga looma liige, iga selle neste tilk on jällegi selline aed või tiik.

§ 68

Ja kuigi aia taimede vahel olev muld ja õhk või tiigi kalade vaheline vesi pole ise ei taim ega kala, sisaldavad nad neid siiski, kuid enamasti meile tajumatu peensusena.

§ 69

Seega pole universumis midagi harimata, viljatu ega surnut, mingit kaost ega segadust peale näilise; ligikaudu nagu paistaks sellest kaugelt vaadatud tiigist, kus näha ainult segane liikumine ja kalade n-ö sassimine, ilma kalu endid eristamata.

§ 70

Sellest näeme, et igal elaval kehal on valitsev enteleehia – looma puhul hing; kuid selle eluskeha liikmed on täis teisi elusolendeid: taimi, loomi, millest igaühel on jällegi oma enteleehia või valitsev hing.

§ 71

Ärge siis kujutlege nende mõttekäiguga, kes mu mõtet valesti mõistsid, et igal hingel on mingi alati talle kuuluv materiakogus või osa, ning et seetõttu omab ta alati oma teenistuses olevaid madalamaid elusolendeid. Sest kõik kehad on pidevas voos nagu jõed; osad liiguvad neist pidevalt sisse ja välja.

§ 72

Seega muudab hing keha vaid vähehaaval ja astmekaupa, nii et ta ei saa kunagi korruga oma kõigist organitest ilma jääda; ja loomadel esineb sageli metamorfoosi, kuid mitte kunagi metempsühhoosi ega hingede ümberasumist: pole ka täiesti eraldiseisvaid hingi ega kehatuid vaimusid. Üksnes Jumal on neist täiesti lahutatud.

§ 73

Seetõttu pole kunagi ka täielikku tekkimist ega täielikku surma rangemas mõttes, mis seisneks hinge lahkumises. See, mida me nimetame *tekkimiseks*, on arenemine ja kasvamine; samas see, mida me nimetame *surmaks*, on mähkimine ja kahandumine.

§ 74

Filosoofid on olnud väga häiritud vormide, enteleehiate või hingede päritolu küsimuses; kuid tänapäeval, kui täpsetel taimede, putukate ja loomade uuringutel on näidatud, et looduslikud orgaanilised kehad ei teki kunagi kaosest või mädanemisest, vaid alati seemnetest, mis sisaldasid ilmselt mingisugust *eelkujundust*, on järeldatud, et mitte ainult ei olnud orgaaniline keha seal juba enne viljastumist, vaid ka hing selles kehas, ühesõnaga loom ise; ja et viljastumise kaudu pandi see loom vaid valmis suureks muundumiseks, et saada teistsuguseks loomaks.

§ 75

Need loomad, millest mõned tõusevad viljastumise teel suurimate loomade tasemele, võib nimetada *spermaatilisteks*; kuid need nende hulgast, kes jäävad oma liiki – ehk enamik – sünnivad, paljunevad ja hävivad nagu suured loomadki, ning ainult väike hulk väljavalituid läheb suuremale lavale.

§ 76

Kuid see oli vaid pool tõtt: seepärast olen järeldanud, et kui loom ei saa kunagi looduslikult algust, ei saa ta ka looduslikult lõppu; ja et mitte ainult pole tekkimist, vaid pole ka täielikku hävimist ega surma rangemas mõttes. Ja need a posteriori põhjendused, mis tulenevad kogemustest, on täielikus kooskõlas minu eespool esitatud a priori põhimõtetega.

§ 77

Seega võib öelda, et mitte ainult hing (hävimatu universumi peegel) on hävimatut laadi, vaid ka loom ise – kuigi tema masin hävib sageli osaliselt ning ta loobub organist või võtab endale uue.

§ 78

Need põhimõtted on andnud mulle võimaluse seletada loomulikult hinge ja orgaanilise keha ühtsust ehk kooskõla. Hing järgib oma seadusi ja keha samuti omi; ning nad kohtuvad tänu eelnevalt seatud harmooniale kõigi substantside vahel, kuna need kõik on ühe sama universumi esitused.

§ 79

Hinged tegutsevad lõplike põhjuste seaduste järgi ihaluste, eesmärkide ja vahendite kaudu. Kehad tegutsevad efektiivsete põhjuste või liikumiste seaduste järgi. Ja need kaks kuningriiki – efektiivsete põhjuste kuningriik ja lõplike põhjuste kuningriik – on harmoonias üksteisega.

§ 80

Descartes tunnistas, et hinged ei saa kehadele jõudu anda, sest mateerias on alati sama palju jõudu. Kuid ta uskus, et hing võib muuta kehade suunda. Kuid seda seetõttu, et tema ajal ei tuntud veel looduseadust, mis säilitab kogu mateerias sama kogusuuna. Kui ta oleks selle märganud, oleks ta langenud minu etteantud harmoonia süsteemi peale.

§ 81

See Süsteem paneb kehad käituma nagu (kuigi võimatu) hingi poleks olemas; ja Hinged käituvad nagu kehi poleks olemas; ja mõlemad käituvad nagu üks mõjuks teisele.

§ 82

Mis puutub Vaimudesse või Mõistuslikesse Hingedesse, kuigi ma leian, et põhiolemuselt on kõigis elavates olendites ja loomades sama asi, nagu me just ütlesime (nimelt et loom ja hing algavad üksnes maailmaga ega lõpe ka enne maailma lõppu), on siiski Mõistuslikel Loomadel see eripära, et nende väikestel seemne-loomadel, niikaua kui nad on vaid seda, on üksnes tavalised või tundlikud hinged; kuid niipea kui need, kes on nii-öelda valitud, saavutavad tegeliku eostamise kaudu inimese olemuse, tõstetakse nende tundlikud hinged mõistuse tasemele ja Vaimude privileegide juurde.

§ 83

Peale teiste erinevuste tavaliste Hingede ja Vaimude vahel, millest osa olen juba märkinud, on veel see: hinged üldiselt on elavad peeglid või kujud looduse olenditest; kuid vaimud on lisaks Jumalikkuse enda kujud või looduse Looja enda kujud: võimelised tundma universumi süsteemi ja matkima sellest midagi arhitektuuriliste näidiste abil; iga vaim on nagu väike jumalus oma valdkonnas.

§ 84

Seetõttu on Vaimud võimelised astuma Ühiskonda Jumalaga, ja tema on nende suhtes mitte ainult see, mis leiutaja on oma Masina suhtes (nagu Jumal on teiste looduse olendite suhtes) vaid ka see, mis Vürst on oma alamate suhtes, ja isegi isa oma laste suhtes.

§ 85

Siit on lihtne järeldada, et kõigi Vaimude kogum peab moodustama Jumala Linna, see tähendab kõige täiuslikuma Riigi, mis on võimalik kõige täiuslikuma Monarhi all.

§ 86

See Jumala Linn, see tõeliselt universaalne Monarhia on Moraalne Maailm Loodusmaailma sees, ja kõige kõrgem ja jumalikum Jumala loomingus: ja just selles seisneb tõeliselt Jumala au, kuna seda poleks, kui tema suurus ja headus poleks vaimude poolt tuntud ja imetletud, samuti on ta just selle jumaliku Linna suhtes Hea, samal ajal kui tema tarkus ja võim näitavad ennast kõikjal.

§ 87

Nagu me eespool oleme loonud täiusliku harmoonia kahe loodusliku Kuningriigi vahel, ühe toime põhjuste, teise lõpp-põhjuste vahel, peame siin märkima veel üht harmooniat Looduse Füüsilise Kuningriigi ja Armu Moraalse Kuningriigi vahel, see tähendab, Jumala vahel kui

Universumi Masina Arhitekt ja Jumala vahel kui Jumalike Vaimude Linna Monarh (§ 62, 74, 118, 248, 112, 130, 247).

§ 88

See Harmoonia paneb asjad viima Armuni just Looduse teede kaudu, ja et see kera näiteks peab olema hävitatud ja taastatud looduslike teede kaudu momentidel, mil seda nõuab Vaimude valitsemine; mõnede karistuseks ja teiste tasuks (§ 18 jm, 110, 244-245, 340).

§ 89

Võib veel öelda, et Jumal kui Arhitekt rahuldab igati Jumalat kui Seaduseandjat; ja et seega peavad pattudel kandma oma karistust kaasa looduse korra kohaselt; ja just asjade mehaanilise struktuuri tõttu; ja samamoodi väledad teod meelitavad endale oma tasud mehaaniliste teede kaudu kehade suhtes; kuigi see ei saa ega peaks alati kohe toimuma.

§ 90

Lõpuks selle täiusliku valitsemise all ei oleks head Teod ilma tasuta, halbasi ilma karistuseta: ja kõik peab õnnestuma heade heaks; see tähendab nende heaks, kes ei ole pahased selles suures Riigis, kes usaldavad Ettenägelikkust, pärast oma kohuse täitmist, ja kes armastavad ja matkivad, nagu kohane, Kõige Hea Loojat, rõõmustades tema täiuslikkuste kaalumisest vastavalt tõelise puhta armastuse olemusele, mis paneb rõõmustama armastatu õnne üle. See paneb targad ja vooruslikud inimesed töötama kõige kallal, mis paistab kooskõlas oletatava jumaliku tahtega või eelnevaga; ja rahulduma samas sellega, mida Jumal tegelikult laseb sündida oma salajase tahte, järelmõju ja otsustava kaudu; tunnistades, et kui me suudaksime universumi korda piisavalt mõista, leiaksime, et see ületab kõige targemate soovid, ja et on võimatu seda teha paremaks kui see on; mitte ainult üldiselt terviku, vaid ka eriti meie endi jaoks, kui oleme seotud, nagu kohane, Kõige Loojaga, mitte ainult kui meie olemise Arhitekti ja toime põhjusega, vaid ka kui meie Isanda ja lõpp-põhjusega, mis peab olema kogu meie tahte eesmärk, ja võib üksi teha meie õnnelikuks (Eessõna *, 4 a b¹⁴. § 278. Eessõna *, 4 b¹⁵).

LÕPP

¹⁴ Édit. Erdm., p. 469.

¹⁵ Édit. Erdm., p. 469 b.

CosmicPhilosophy.org

<https://ee.cosmicphilosophy.org/>

Trükitud 22. november 2025

Meie teised projektid:

- ▶ [GModebate.org](https://www.gmodebate.org/): Projekt, mis uurib eugeenika, teadusliku dogmatismi (scientism), "teaduse vabastamise filosoofiast" liikumise, "teadusevastase narratiivi" ning kaasaegsete teaduslike inkvisitsioonivormide filosoofilisi aluseid.